

Wstęp

Od czasu zakończenia zimnej wojny zagadnienie relacji między cywilizacjami staje się coraz ważniejsze. Po zwycięstwie Stanów Zjednoczonych nad Związkiem Radzieckim na Zachodzie coraz większą popularność zaczęły zyskiwać poglądy głoszące uniwersalną wartość zachodniego modelu nowoczesności. Zostały one zebrane i doprecyzowane przez Francisca Fukuyamę. W książce *The End of History and The Last Man*¹ twierdził on, że ustroj liberalno-demokratyczny w krajach zachodnich lepiej odpowiada obiektywnym potrzebom natury ludzkiej niż inne ustroje. Dlatego jego upowszechnienie się na całym świecie jest tylko kwestią czasu. Powyższa teoria została zakwestionowana przez Samuela Huntingtona. W artykule *The Clash of Civilizations* z 1993 roku, a następnie w książce pod tym samym tytułem wydanej w 1996 roku, Huntington pisał, że na świecie faktycznie istnieją i będą istnieć różne cywilizacje, a różnice pomiędzy nimi dotyczą wartości fundamentalnych dla porządku społeczno-politycznego i mogą się stać przyczyną konfliktów. Konflikty te, jego zdaniem, staną się szczególnie prawdopodobne, jeśli cywilizacja zachodnia będzie próbowała nadal narzucać swoje wartości innym cywilizacjom. Wówczas, jak przewidywał, może nastąpić tak zwane zderzenie cywilizacji, czyli konflikt międzynarodowy o podłożu kulturowym. Jednakże nie sądził, że wystąpienie owego „zderzenia” jest nieuniknione.

Teza Huntingtona o możliwym konflikcie pomiędzy cywilizacjami spotkała się z ostrą krytyką, zwłaszcza w krajach niezachodnich. Kwestionowano przede wszystkim utrzymywany przez niego pogląd, że konflikt

międzycywilizacyjny jest wydarzeniem prawdopodobnym. W Chinach w ramach polemiki z jego tezami wydano w 1996 roku broszurę *Civilizations: Clash or Fusion?* Odzwierciedlała ona opinie dość rozpowszechnione w Chińskiej Republice Ludowej w tamtejszych kręgach intelektualnych. Wyrażone w niej poglądy współczesnych chińskich uczonych wskazywały, że to raczej fuzja między cywilizacjami jest bardziej prawdopodobna niż konflikt pomiędzy nimi. Ponadto z wypowiedzi przytoczonych w powyższej publikacji wynikało, że w ramach tej fuzji cywilizacja chińska może wnieść przede wszystkim idee i wzorce konfucjańskie. Zachód natomiast, jeśli je przyjmie, będzie mógł dzięki temu uporać się z obecnymi w jego własnej cywilizacji problemami strukturalnymi.

Chociaż pojęcie „fuzja cywilizacji” pojawiło się w publikacjach chińskich dopiero jako odpowiedź na tezy stawiane przez Huntingtona, to związane z nim koncepcje nie są nowe w myśli chińskiej. Tezą niniejszej książki jest twierdzenie, że Gu Hongming (1856–1928) był pierwszym myślicielem chińskim, który uważał, że nie tylko Chiny będą przyswajały sobie różne elementy cywilizacji zachodniej, zwłaszcza w zakresie nauki i techniki, ale także Zachód powinien przyjąć najwartościowsze elementy cywilizacji chińskiej. Dzięki temu, zgodnie z przewidywaniami Gu Hongminga, dojdzie do powstania nowej cywilizacji uniwersalnej. To zaś przyczyni się do wyeliminowania strukturalnych problemów Zachodu, których nie jest on w stanie rozwiązać samodzielnie.

Gu Hongming był ważnym myślicielem chińskim przełomu XIX i XX wieku. Jego pisane po angielsku książki, przekładane na różne języki, cieszyły się dużą popularnością w Europie, ale jego życie i twórczość są stosunkowo słabo zbadane. Przyczyna leży w wyjątkowości jego poglądów, które odbiegały od trendów intelektualnych w Chinach na przełomie XIX i XX wieku. Z ich powodu był lekceważony przez współczesnych mu uczonych chińskich mimo rozgłosu zdobytego w świecie zachodnim. Natomiast po dojściu do władzy Komunistycznej Partii Chin został uznany za skrajnego reakcjonistę politycznego. To zahamowało pogłębione badania jego dorobku intelektualnego w ChRL aż do lat 90. Wówczas to Huang Xingtao opublikował biografię Gu Hongminga², a następnie *Pisma zebrane*

*Gu Hongminga*³. Nie było to proste, ponieważ trzeba je było w większości tłumaczyć na chiński z języka angielskiego. Wydanie ich zaowocowało powstaniem kilku monografii naukowych i książek popularnonaukowych na jego temat, napisanych w języku chińskim⁴. Wśród nich najbardziej związane z tematyką przedstawianej rozprawy doktorskiej są prace Gao Lingyina i Gao Xinhua *Gu Hongming i kultura chińska*⁵ oraz Kong Qingmao *Biografia Gu Hongminga*⁶. W 2015 roku ukazała się *Księga pism Gu Hongminga*, w której opublikowano kilka jego tekstów pominiętych we wcześniej wydanym zbiorze pism⁷. Niemal jednocześnie w Chinach wydano książkę *Gu Hongming a nowoczesna kultura i myśl chińska*⁸. Znajduje się w niej bogata bibliografia i omówienie najważniejszych prac naukowych związanych z Gu Hongmingiem, napisanych przez badaczy chińskich. Brakuje w niej jednak, podobnie jak w innych wymienionych wyżej chińskich publikacjach, odniesienia do tekstów myśliciela, które nie zostały wydane w ramach wspomnianych *Pism zebranych Gu Hongminga*.

W naukowych publikacjach anglojęzycznych Gu Hongming jest prawie nieobecny. Pojawia się głównie w tekstach poświęconych zagadnieniu tożsamości chińskiej bądź chińskiej myśli konserwatywnej⁹. Najbardziej oryginalne są artykuły Lo Hui-mina w „East Asia History”, ponieważ autor cytował w nich odnalezione przez siebie teksty Gu Hongminga, które nie pojawiły się w żadnej innej publikacji naukowej¹⁰. Prócz wyżej wymienionych uwzględnione w niniejszej pracy anglojęzyczne artykuły naukowe związane z Gu Hongmingiem to: *Ku Hung-Ming an Early Chinese Reader of Milton*¹¹, *Gu Hongming as Cultural Amphibian. A Confucianist Universalist Critique of Modern Western Civilization*¹² oraz *Gu Hongming (1857–1928) and China's Defence Against Occident*¹³. Poza tym jedyną profesjonalną monografią naukową, dostępną w języku angielskim, jest praca doktorska Du Chunmeia *Gu Hongming and the Re-invention of Chinese Civilization. A Dissertation Presented to the Faculty of Princeton University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy. Recommended for Acceptance by the Department of East Asian Studies*¹⁴. W przeciwieństwie do przytaczanych powyżej monografii chińskich ma ona szerszą bazę źródłową niż *Pisma zebrane Gu Hongminga* wydane w 1996 roku.

W polskiej literaturze naukowej wspominał o nim Feliks Koneczny. Jego interpretacja poglądów, które głosił Gu Hongming, służyła mu jako argument na rzecz tezy, że cywilizacja chińska jest gorsza od cywilizacji łańciskiej¹⁵. Prócz tego myśl chińskiego uczonego w kilku artykułach scharakteryzował profesor Krzysztof Gawlikowski¹⁶.

Autor niniejszej monografii stawia sobie za cel przynajmniej częściowe uzupełnienie stanu badań nad postacią Gu Hongminga poprzez dokładniejsze określenie jego miejsca w historii myśli chińskiej. Prekursorski charakter poglądów Gu Hongminga w zakresie koncepcji fuzji cywilizacji jest bowiem dotychczas niezbadany. W publikacjach na temat historii myśli chińskiej zaś jego rola najczęściej bywa redukowana do ukazywania go jako przedstawiciela chińskiej myśli konserwatywnej¹⁷. Autor żywi nadzieję, że niniejsza praca przyczyni się do zainteresowania życiem i poglądami Gu Hongminga w szerszym kontekście współczesnych debat o relacjach między różnymi cywilizacjami.

Używane w niniejszej rozprawie pojęcie „cywilizacja” należy rozumieć jako kultura w najszerszym rozumieniu tego słowa, podobnie jak rozumiał ją Edward Burnett Tylor. Według niego:

cywilizacja, czyli kultura, jest to złożona całość, która obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawa, obyczaje oraz inne zdolności i nawyki nabyte przez ludzi jako członków społeczeństwa¹⁸.

Podobnie też powyższe pojęcie interpretował Huntington, twierdząc, że wskazuje ono na „styl życia danego narodu” lub „kulturę w szerokim znaczeniu tego słowa”, na którą składają się „wartości, normy, instytucje i sposoby myślenia, do których kolejne pokolenia danej społeczności przywiązują podstawowe znaczenie”¹⁹. Ostatecznie jednak skupił się na religii jako na jej głównym wyznaczniku. Obie powyższe definicje oddają w przybliżeniu to, co Gu Hongming i inni myśliciele chińscy mieli na myśli, pisząc o cywilizacji chińskiej.

Jak dotychczas żadna ze znanych mi prac naukowych nie odwołuje się do wszystkich publikacji Gu Hongminga w oryginalnych językach ich publikacji. Próbowałem uzupełnić tę lukę i w miarę swoich możliwości dotrzeć

do jego oryginalnych tekstów. Wymagało to poszukiwań w różnych bibliotekach, antykwariatach oraz w archiwach bibliotecznych, które są dostępne w wersji cyfrowej. Dzięki uprzejmości profesora Krzysztofa Gawlikowskiego uzyskałem dostęp do pierwszego wydania książki *The Spirit of the Chinese People*, kluczowej dla niniejszej monografii. Udało mi się dotrzeć do większości oryginalnych publikacji, które Gu Hongming napisał w języku angielskim. Natomiast w przypadku jego nielicznych publikacji w języku chińskim korzystałem z ich przedruków w kolejnych chińskich wydaniach jego pism. Pełny wykaz wykorzystanych przez mnie źródeł znajduje się w bibliografii.

W celu uzyskania odpowiedzi na pytanie o prekursorską rolę Gu Hongminga jako twórcy idei fuzji cywilizacji posługiwałem się metodą filologiczno-historyczną. Najpierw próbowałem nakreślić jego rys biograficzny ze szczególnym uwzględnieniem ewolucji jego poglądów na temat kultury chińskiej i zachodniej. Stanowi on treść rozdziału pierwszego. Następnie, w rozdziale drugim, starałem się ukazać ich wyjątkowość na tle historii myśli chińskiej. Rozdział trzeci jest kluczowy dla niniejszej pracy. Dokonałem w nim szczegółowej analizy poglądów Gu Hongminga na temat fuzji cywilizacji. Opierałem się przy tym głównie na jego dwóch dziełach najbardziej związanych z tą tematyką: *Papers from a Viceroy's Yamen. Chinese Plea for the Cause of Good Government and True Civilization in China* oraz *The Spirit of the Chinese People*. Następnie porównałem strukturę głoszonych przez niego koncepcji ze strukturą koncepcji Liang Shuminga (1893–1988), chińskiego myśliciela i polityka, który przez całe życie badał relacje pomiędzy kulturami Wschodu i Zachodu. Na podstawie analizy jego najważniejszego dzieła *Kultury Wschodu i Zachodu oraz ich filozofie* i modyfikujących założenia w nim zawarte dzieł późniejszych wykazałem strukturalne podobieństwo głoszonych przez niego koncepcji z koncepcjami Gu Hongminga. Na końcu podobnej analizie poddałem broszurę *Civilizations: Clash or Fusion?* Zawarte są w niej poglądy współczesnej inteligencji chińskiej na temat relacji między cywilizacją zachodnią a chińską. Moja analiza wykazała, że wśród nich można znaleźć koncepcje charakteryzujące się strukturalnym podobieństwem do koncepcji autora *The Spirit of the Chinese People*. Natomiast w czwartym rozdziale skonfrontowałem jego poglądy na temat idei fuzji cywilizacji z poglądami współczesnych

myślicieli i polityków chińskich. Wśród nich szczególną uwagę zwróciłem na Yang Xiaosi²⁰ i Jiang Qinga (ur. 1953). Analizując koncepcje tych dwóch myślicieli, doszedłem do wniosku, że wykazują one strukturalne podobieństwo do koncepcji Gu Hongminga. Niniejszą rozprawę zakończyłem podsumowaniem, w którym przedstawiłem swoje konkluzje.

Chińskie nazwy, imiona i nazwiska w niniejszej rozprawie zostały zapisane w transkrypcji *pinyin*, która od 1977 roku jest stosowana przez ONZ. Jednakże od powyższej zasady uczyniłem kilka wyjątków.

Przed upowszechnieniem się transkrypcji *pinyin* stosowano różne inne systemy transkrypcyjne. Niektóre z nich funkcjonują do dziś, na przykład system Wade-Gilesa. Dlatego, aby uniknąć nieporozumień, w przypisach, bibliografii i cytatach zachowałem oryginalną pisownię imion oraz nazwisk cytowanych autorów. Ponadto, z uwagi na to, że w Azji Wschodniej zakres możliwych imion jest nieograniczony, imiona autorów zawsze są podane w całości.

W przypadku postaci historycznych, które posługiwały się określoną transkrypcją swojego imienia i nazwiska przed pojawieniem się transkrypcji *pinyin*, zachowałem stosowaną przez nie pisownię. Jednocześnie w nawiasach dodawałem współczesny sposób ich zapisu w transkrypcji *pinyin*. Na przykład pierwszy prezydent Republiki Chińskiej podpisywał się jako Sun Yat-sen, co było opartą na dialekcie kantońskim transkrypcją jego nazwiska i przybranego imienia, które w transkrypcji *pinyin* jest zapisywane jako Sun Zhongshan.

Wszystkie nazwy miejsc podawałem w transkrypcji *pinyin*, z wyjątkiem nazw, których tłumaczenia są powszechnie przyjęte w języku polskim, jak Pekin lub Szanghaj. Drugi wyjątek stanowią nazwy, które pojawiły się w cytowanych tekstach, gdzie zachowywałem ich oryginalny zapis.

Chińscy autorzy zazwyczaj stawiają na pierwszym miejscu swoje nazwisko, a potem imię. Jednakże kiedy publikują w wydawnictwach anglojęzycznych, nieraz dostosowują się do zwyczajów panujących na Zachodzie i odwracają powyższą kolejność. Aby uniknąć nieporozumień, w przypisach zawartych w niniejszej rozprawie zachowywałem taką kolejność pisania imion i nazwisk autorów chińskich, jaka widniała w danej publikacji. Jednak w bibliografii, niezależnie od tego, w jakiej kolejności dany autor pisał swoje imię i nazwisko, nazwiska są postawione na pierwszym miejscu.